

ULUSAL VE ULUSLAR ARASI KAYNAŞMA VASITASI OLARAK NEVRUZ GELENEĞİ

Doç. Dr. Ali Rıza ABAY

Sakarya Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

GİRİŞ

Gelenekler tortulaşmış, kalıplaşmış yaşayan kültürel öğelerdir. Nevruz da ağırlıklı olarak orta kuzey yarım kürede yaşayan halklar arsında uzun tarihî geçmişı olan bir gelenek ve kültür öğesidir. Ancak nevrzun, sözünü ettiğimiz bu coğrafyada yaşayan halklardan hangisine ait olduğu ve menşei tartışmalıdır. Nevruz geleneğine sahip çıkan halklardan bazıları, çoğu kez bir kültür etnosantirizmi anlayışı içinde, bazen ideolojik ve dinî sebeplerle sahip çıkarlarken bazı halklar da dinî ve ideolojik sebeplerle karşı çıkmaktadırlar. Bu konuda yapılan bilimsel çalışmalarda da ortak bir sonuca varılabilmış değildir. Bu anlayış farklılığı ulusal ve uluslar arası boyutta ya devam etmekte olan sorunları körüklemektedir ya da birtakım yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Oysa gelenekler sosyal anlamda ortak buluşma ve bütünleşme noktalarıdır. Nevruz geleneğinin farklı algılama biçimleri farklı yaklaşımların da ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Yalnızca sorunu ortaya koymağa yarayacak kadarı ile ayrıntıya inmeden ve tartışmaya da yol açmadan ifade edecek olursak nevrz; Farsça bir kelime olup yeni gün demektir. Güneşin koç burcuna girdiği milâdî martın 22. gününe rastlamakta, Rumî takvime göre ise martın 9. gününe tesadüf etmektedir. Nevruza mart 9' u da denir. Arapça kaynaklarda neyrz adı ile geçen bugün kuzey yarım kürede bahar-yaz başlangıcıdır. Bundan ötürü bahar bayramı kabul edilir. Halk arasında bugün şenlikler yapılarak kutlandığı gibi devletler nezdinde de törenler yapılmıştır. Ve hâlâ yapılmaya devam etmektedir (Levy, 1962: 9, 233b).

Nevruz geleneği çok eski zamanlardan beri süregelenmektedir. Ancak bu geleneğin İran kültürüne ait olduğunu savunanlar olduğu gibi Türklerde de çok eskiden beri nevrz törenlerinin yapıldığı, hatta Ergenekun'dan çıkışın nevrz gününe rastladığı görüşü de savunulmaktadır. Nevruz geleneği İranlılardan Araplara da geçmiş olup bu güne gece ile gündüzün eşit olduğu gün ya da gece ile gündüzün dengelendiği gün anlamına gelen "birinci itidalyun" (nevrz), güz mevsimindeki gece ile gündüzün eşit olduğu güne de "ikinci itidalyun" (mihrican) denilmektedir. Görüldüğü gibi nevrz konusunda rivayetler muhtelifdir. Ancak buna rağmen, günümüzde nevrz, Türkiye'nin de içinde bulunduğu büyük bir coğrafyada; genel olarak kuzey yarım kürede Adriyetikten Çin seddine kadar olan bölgede, özellikle de, Orta Asya'da, Anadolu'da, Kafkaslarda, Orta Doğu'nun bir bölümünde farklı ırklara mensup halklar ve milletler tarafından çeşitli tören ve eğlencelerle kutlanmaktadır. Bu cümleden olarak, martın 21. günü Azarbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Afganistan, Tacikistan ve İran'da resmî tatil ve bayram günüdür. Türkiye Cumhuriyeti ile K. K. T. C'de resmî tatil olmamakla birlikte bayram olarak kabul edilmiştir.

Bu yazıda nevrzun menşei konusundaki tartışmalara ve nevrzun hangi millete ait olduğunu ispatlama gayreti içine girmeden, yalnızca bir sosyal olgu olduğunu varsayarak bu konudaki tartışmalara da çok fazla katkıda bulunmaksızın faydacı ve

uzlaşmacı bir yaklaşımla, nevruzu ulusal ve uluslar arası kaynaşma ve dayanışma vasıtası olarak gördüğümüzü ortaya koymağa çalışacağız.

NEVRUZ GELENEĞİNE ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

Nevruzun menşei, hangi millete ait olduğu ve kutlama biçimleri konusunda üç yaklaşım tespit edilebilmiştir. Bu yaklaşım tarzlarını kültür sosyolojisi açısından ele alarak inceleyeceğiz.

a) Efsanelere Dayalı İdeolojik Yaklaşım

Sosyal gruplar ya da toplumlar varlıklarını devam ettirebilmeleri için sosyokültürel zenginliklere sahip olmak mecburiyetindedirler. Yaratılış destanları, mitler, efsaneler vb. değerler birer kültürel zenginliktir. Toplumlar bu tür değerlerin gerçekle alakasının olmadığını ya da uydurulmuş olduğunu bile bile sahip çıkarlar. Daha sonra da bu temel varsayımlarını ideoloji hâline getirirler. Nevruzla ilgili olarak da aynı şeyleri söyleyebiliriz. Nevruz geleneğinin menşesine temel teşkil eden üç farklı efsane vardır. Bu efsanelerden biri İran Şahı Cemşid'in doğu Azerbaycan'da taht kurması hâdisesinin efsaneleşmesi, öbürü Türklerin Ergenekun'dan çıkış efsanesi, bir başkası ise Kürtlerin Dahhâk-Kava efsanesine uyarladıkları bağımsızlık günü efsanesidir.

İran efsanesine göre: Rivayet odur ki, İran devletinin büyük şahı Cemşid Şah, yeryüzünün her tarafını dolaştıktan sonra geldiği Azerbaycan'ı beğenip doğu tarafına bir taht kurdurdu. Şahane bir elbise giyerek başına da mücevherden bir taç takarak tahta oturdu. Güneş doğup da şaşası o taç ve tahta yansıyınca bütün o havaliyi nura boğdu. Herkes bu hâdiseden mutluluk duydu. Bu gün yeni ve mutlu bir gün diye bu güne nevruz dediler.

Büyük şenlikler yapılarak bugünü kutladılar. Bundan sonra her yıl bu töreni yapmağı usul hâline getirdiler. Bu gün ferverdi ayının birinci günüdür ve navrûz-i 'âmma denilir. Ferverdi ayının altıncı gününe de navrûz-i hâssa denilmektedir.

İran geleneğinde navrûz-i 'âmma ile navrûz-i hâssa arasındaki bu altı günde Acem şahları ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılarlar ve genel af ilân ederler. Nevruz günleri zevk u safâ günleri olduğu gibi idareciler tarafından, halkın şikâyetlerinin dinlendiği bir gündür.

İran'da nevrüz münasebetiyle "nevrüziye" denilen bir nevi tatlı yapılır. Bu nevrüziyeler 7 maddeden yapıldığı ve o maddelerin baş harfleri kullanılarak yapıldığı için "hefsin" denilmektedir. Daha sonra nevrüziyelerin karışımı 40 maddeye kadar çıkmıştır (Pakalın, 1972: 2, 686).

Türk efsanesinde nevrüz: Efsaneye göre Türkler Çinliler tarafından bozguna uğratılır. İki kağan oğlu Nököz ve Kıyan ile iki kız kurtulur. Bir ala geyiğin ardına düşerler ve koşarken yuvarlanarak genişçe bir çukura düşerler. Burası yeşillik ve ağaçlık bir yerdir. Kuşların ötüştüğü, kelebeklerin uçtuğu cennet gibi bir yerdir. İçine düşükleri bu yeşillik alanda bir süre sonra ala geyikle buluşurlar ve geyiğin sütünü içerek hayatlarını devam ettirirler. Bu gençler evlenirler ve sayıları çoğalır. Burada tam 400 yıl kalırlar. Ama Turan'a kavuşmaktan da ümitlerini kesmezler. Burası Ergenekundur.

Bir gün bu gizli yurttan bir kurt görünür ve kurt geyiklerden bir tanesini parçalayarak yer. Çoban kurdun bir delikten çıktığını görür. Delik oldukça dardır. İçlerinden mesleği demirci olan birisi ocak yakar, örs kurar, hayvan derilerinden körük yaparak yaptıkları aletlerle deliği genişletirler ve kurdun gösterdiği yoldan hareket ederek düşükleri çukurdan, yani Ergenekun'dan çıkarlar. Bu gün istiklâl günüdür ve bugün yeni gündür, bugün nevrüzdür (Çay, 1985: 23-24 ve Oğan, 1993: 32).

İşte bugünü başlangıç kabul ederek, Türkler bugünü kurtuluş ve nevrüz bayramı olarak kutlamaktadırlar. Nevrüz zamanla bir Türk geleneği hâlini alır.

Tarihî süreç içinde, Türk devlet ve topluluklarının sosyal hayatlarında nevrüz farklı algılama ve uygulamalara sahne olsa da varlığını bugüne kadar devam ettirmiştir. Bu durumu belgeleyen çeşitli örnekler mevcuttur; efsane ile bağlantılı olarak bugün bile martın 21. gününü kurtuluş ve bayram günü kabul eden çeşitli Türk boyları, demiri ateşte kızdırıp, önce en büyük Türk büyüğü bu demir parçasını bir kıskaçla tutarak örse koyar ve onu çekiçle döver, daha sonra törene katılan öbürleri sembolik olarak aynı şeyi yaparlar. On iki hayvanlı Türk takviminin başlangıcı nevrüz- martın 21'idir. Selçuklu sultanı Melik şahın 1079 celâli takvimi diye bilinen takvimin ilk günü de nevrüz- martın 21'idir. Akkoyunlularda Uzun hasan Beyin vergilerinin başlangıç günü mart 21 nevrüz günüdür. Bu gelenek cumhuriyete kadar da devam etmiştir. Halk arsında bu uygulama Hasan paşa kanunları olarak bilinir. Osmanlı sarayında nevrüziye geleneği çok yaygındır. Nevrüziye adıyla şiirler yazılır. Özel macunlar hazırlanır ve padişaha takdim edilirdi. Halk arasında hediyeleşilir özellikle devlet erkanı nevrüz günü dolayısıyla tebrikleri kabul eder ve hediyeleşirlerdi. Ayrıca halk yerleşim bölgelerinin dışına çıkar ve mesire yerlerine giderek eğlenirlerdi (Levy, 1962: 9, 233b).

Kürtlerin kabullendiği Dahhâk-Kava efsanesinde nevrüz: Rivayete göre, İranlılar ile Hintlilerin henüz ayrılmadığı dönemde saltanat sahibi, çölde yaşayan faziletli "Merdaş" adında bir zat yaşar. Arap asıllı olan bu zatın bir de "Dahhâk" adında bir oğlu vardır. Şeytan kıyafet değiştirerek Dahhâk'a gelip babasını öldürerek yerine geçmesini öğütler. Dahhâk babasını öldürür ve tahtına geçer. Saltanatın cazibesine kapılan Dahhâk kendisine bu fikri veren şahsı (şeytani) yanına çağırır ve onu bir hediye ile ödüllendirmek ister. Ancak şeytan hediye kabul etmez, buna karşılık omuzlarından öpmek ister ve öper. Şeytanın öptüğü yerlerde birer ejderha peydah olur ve sonra da şeytan kaybolur. Bu iki ejderha günden güne büyümektedir. Dahhâk ülkesindeki bütün hekimleri toplatır. Hekimler buna bir çare bulamayınca da hepsini öldürtür. Bir gün hekim kıyafetinde şeytan ortaya çıkar ve ejderhalarn kendisini rahatsız etmemesi için her gün iki genç insan beyni yemesini tavsiye eder. Daha sonra aşçı kılığıyla saraya giren şeytan, her gün iki gencin beynini hazırlayarak Dahhâk'a yedirir. Bir süre sonra şeytan ortadan kaybolur ve saraya iki aşçı alınır. Bu iyi yürekli Ermail ile Kermail adlı iki aşçı aralarında anlaşarak saraya getirilen her iki gençten birinin beynini ikiye bölüp Dahhâk'a iki beyin diye takdim ederlerken kurtulan gençleri de şehirden uzakta dağda hayatalarını tembih ederler ve böylece kurtulan ve dağda yaşayan geçlerin sayısı iki yüzü bulur. Firdevsî'ye göre işte bugünkü Kürt kavminin aslı bunlardan türemiştir. (Kürtlerin menşei konusu başka bir çalışma konusu olduğundan bu husus üzerinde durulmayacaktır.)

Efsaneye göre bir gün ölüm sırası Kava adında bir demircinin oğluna gelir. Kava saraya girerek, bu uğurda on yedi oğlunun beyninin çıkartılıp öldürüldüğünü, hiç olmazsa sonuncu oğlunun bağışlanmasını isterse de reddedilir. Bunu üzerine o da bu gidişe son vermek isteyen halkla bütünleşerek ve dağlarda yaşayanlardan da yardım alarak zalim Dahhâk'ın saltanatına son verir. Ve ondan sonra her şey yeniden başlar. Bugün yeni gündür, nevrüzdür. İşte Dahhâk Demirci Kava efsanesi bundan ibarettir (Firdevsî, 1992: 104-16).

Dahhâk adı Hint, İran, Arap ve Türk halkları arasında sıkça kullanılan ve kötülük timsali bir zattır. İlk kez Zerdüşilerin kutlu kitabı Avestada adı geçer. Bazı Hint kaynaklarına göre de halkı putperestliğe çağıran, sapık din kurucusu Arap asıllı bir kişidir.

Pehlevi metinlerine göre Dahhâk İran yöneticileri arasında baskıcı bir yöneticidir ve onu Kirsap adlı bir kahraman öldürür ve ondan sonra her şey yeniden başlar onun ölümü bir yeni gündür. Nevrüzdür.

İslâm geleneğinde ise bir zulüm örneğidir. Nuhun oğlu Yafesin soyundan olan zalim bir hükümdardır.

Ayrıca İslâm kaynaklarında Dahhâk'a ait sıfatların çoğunun, Deccal'ın sıfatlarına benzediği görölrür. Dahhâk'ın klâsik Türk ve İran edebiyatlarında en önemli vasfı Nemrut ve Firavun gibi zulüm ve kötölük timsali oluşudur. (DEMİRCİ, 1993: 8, 409b).

Göröldüğü gibi bu efsane Asya ölkelerinin ortak malı gibidir. Dahhâk'a yükledikleri anlam da aşğı yukarı aynıdır. Asya ölkeleri halklarından bir grubun bu efsaneyi kendi siyasî çıkarları uğruna içselleştirdikleri söylenebilir. Özellikle Türkiye'de bazı Kürt gruplarının bu efsaneye dayanarak etkinliklerde buldukları ve bu günü zulüm-den kurtuluş günü olarak algıladıkları bilinmektedir.

Göröldüğü gibi nevruzun menşei ve hangi millete ait olduğu konusunun en az üç tane efsanesi vardır. Efsaneler üzerine bilimsel kanaat belirtmek mümkün değildir. Her hangi bir milletin efsanelere dayanarak nevruzu kendilerine ait görmeleri kültürel etnosantirizmden başka bir anlam taşımaz.

b) Dinî İnanışlara Dayalı Teolojik Yaklaşım

Bugüne göre eski çağlarda tabiatın, insan üzerindeki etkisi, hem dinî inançların hem de sosyal hayatın biçimlenmesinde daha baskın bir güce sahiptir. Bundan ötürü bir yönü ile tabiatla ilgili olan nevruz geleneğinin, yine tabiatla ilgisi olan dinî inançlarla da ilgisi olması tabii karşılanmalıdır. Nevruzla ilgili yapılan hemen bütün çalışmalarda nevruzu belli bir millete ya da gruba mal etme gayretlerinde olduğu gibi, belli bir dinî inançla irtibatlandırma gayretleri de vardır. Mitolojik verilere ve değişik rivayetlere göre nevruz geleneğinin Zerdüşî dininden geldiği, Türklerin eski dini olan kamlıkla ilgisi olduğu, Musevî yortusundan geldiği, Hristiyan dini ile irtibatlandırılıp Hz. İsa'nın ölümlü ve dirilişini ile ilgili olduğu ve çeşitli rivayetlerle İslâm dini ile de bağlantı kurulmak istenmektedir.

Biz burada nevruzun bütün dinlerle ilgisi değil, daha çok konumuz açısından Zerdüşîlik (Mecusîlik), kamlık ve İslâm dini ile ilişkisi üzerinde duracağız.

Mecusîlik inancı açısından nevruz: İslâmiyet'ten önce İran'ın resmî dini olan Mecusîliğe, kurucusunun adından ötürü Zerdüşîlikte denilmektedir. Mecusîlikte, güneşe, aya ve ateşe tapma ayinleri vardır. Özellikle eski İran'da ateş kutlu sayılırdı. Zerdüşîlik İran'da, İranlıların Müslümanlığı kabul etmesine kadar yaklaşık VII. yy'a kadar varlığını sürdürdü. İslâmiyet'i kabul etmeyenler İran'dan kaçarak Hindistan'a geçtiler ve orada inançlarını yaşamağa devam ettiler (PAKALIN, 1972: 2, 432 ve Büyük Larousse, 1994: 15, 9210). İlkel dinlerin inanç ve ibadetlerinin tabiatla ilgisi bilinen bir gerçektir. Bu durumu Zerdüşî inancı için de geçerlidir." Bir anlayışa göre nevruz bayramı, Zerdüşî inancındaki tanrı Ahura-Mazda (Hürmüz) ile tanrı Angra-Mainyu (Ahriman)'nın mücadelesinde Hürmüzün savaşı kazanması sonucu, güneşin toprağı ısıttığı, tabiatı yeşillendirdiği ve bereketlendirdiği gündür" (AKSOY, 1997: 116). Bugünkü İran'da Mecusîlik, inanç düzleminde önemini büsbütün yitirmiştir. Ancak kültürel izleri şu ya da bu biçimde kendisini göstermektedir. Nevruz bunlardan birisidir.

Kamlık inancı açısından nevruz: Aslında Kamlık diye bir din yoktur. Eski Türklerde din adamlarına kam denilmesine izafeten böyle bir yakıştırma yapılmaktadır. Öbür ilkel dönemlerde olduğu gibi, Müslümanlığı kabul edene kadar, Türklerin inançlarında da tabiat hâdiselerinin; Güneş, Ay, yer-su ve atalar kültürünün etkisi vardır. Örneğin, Hunlarda, kağan aynı zamanda baş rahip olup, göğün oğlu anlamında tengri kut denilmekte idi. Hakan, her sabah çadırdan çıktığında eğilerek Güneşini selâmlar aynı hareketi akşam da Ay'a karşı tekrarları. Eski Türklerde ilkyaz, yaz ve güz mevsimlerinin başında resmî dinî bayramlar yapılırdı (AYAS-TÜMER, 1986: 51-55).

Yazılı kaynaklarda Türklerin eski inançları ile nevrüz arasında birebir bir ilişki kurulamamakla birlikte, dinî törenlerin mevsim başlangıçlarında yapılması nevrüzü (yeni günü) çağrıştırmaktadır.

İslâm inancı açısından nevrüz: Başlangıç itibarıyla nevrüz, İslâm öncesi dönemlere rastladığı için bu dönemlerde İslâm inancı ile nevrüz arasında bir irtibatlandırma yapmak mümkün değildir. Ancak, klâsik altı hadis kitabında mevcut olan bir hadise göre Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde bir açıklama da yapmıştır. Şöyle ki; Hz. Enes'in aktardığına göre, Hz. Peygamber Medine'ye geldiklerinde Medinelilerin eğlenip oynadıkları iki günlerinin olduğunu öğrendi. Bu günler "neyin nesidir" diye sordu. Medineliler de; "Biz cahiliyye devrinde bu günlerde eğlenirdik" dediler. Hz. Peygamber "Muhakkak Allah taala, size bugünlerin yerine daha iyilerini, Kurban ve Ramazan bayramlarını lütuf olarak verdi" buyurdu (**en-NESEİ, 1981: 3-4, 265**). Hadisin metninde Medinelilerin cahiliyye dönemindeki iki eğlencelerinin ne olduğu belli değildir. Ancak hadis bilimi ile uğraşanlar bu iki eğlence günlerinden birinin nevrüz öbürünün de mihrican olduğunu ve bu iki eğlence gününü Arapların Mecusî İranlılardan aldıklarını ifade etmektedirler. İslâm dünyasında Fetevâ-yı Hindiyeye diye bilinen ve Hanefî fıkhi fetvalarının toplandığı kitapta ve öbür bazı güvenilir kaynaklarda cahiliyye döneminde Medinelilerin eğlendikleri günlerin Nevruz ve Mihrican günleri olduğu yer almaktadır (**al-'Azîmâbâdî, 1415: 3, 341**).

Şurası bilinen bir gerçektir ki, İslâm dini geldikten sonra, İslâm'ın özüne uymayan hususlar kesin bir dille yasaklanmıştır. Nevruz ve mihrican için böyle kesin yasaklar yoktur. Ancak nevrüz geleneğinin oluştuğu toplumlar zamanla İslâm dinini kabul ettikleri için hayatın öbür alanlarında olduğu gibi nevrüz konusuna da bir meşruiyet kazandırma çabalarının olduğunu anlıyoruz. İslâmlaşma sürecinden sonra nevrüzün dinî kisvelere dayandırıldığı, dinî kisvelerle süslendiğini görüyoruz. Bu durum, belki nevrüzün bir Mecusî geleneği olduğu iddiasını ortadan kaldırmaya yönelik bir cevap bulma gayretinin sonucu olarak da yorumlanabilir. Burada önemli bir noktanın belirtilmesi de gerekir; Müslümanlardan sünnet ehli diye bilinen kesimin bir kısmının, nevrüza Mecusî âdeti olduğu gerekçesi ile çok sıcak bakmadıkları da bilinen bir gerçektir. Ancak buna rağmen Sünnî kesimde de nevrüz kutlamalarının yapıldığı bilinmektedir. Bunların dışında Hangi kesimden geldiği pek belli olmamakla birlikte nevrüza dinden dayanak alma bağlamında, nevrüz Hz. Âdemin yaratıldığı gündür. Nevruz Hz. Nuh'un gemisinin karaya oturduğu gündür. Nevruz Hz. Yunus'un balığın karnından çıktığı gündür. Nevruz Hz. Muhammed'in peygamber olduğu gündür. Nevruz Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evlendiği gündür. Nevruz Hz. Ali'nin halife olduğu gündür vb. rivayetler vardır (**Makas, 1987: 82-83; Tutar, 1998: 24**).

Bunun yanında Alevî-Bektaşî kesimin konu ile daha yakın ilgisinin olduğu da görülmektedir. AKSOY'un derlediği bilgilere göre, nevrüz Alevî ve Bektaşîlerin bahar günüdür. Yüzyıllardır Alevîlerin nevrüzü Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutladıkları bir gerçektir. Ayrıca üç gün yılbaşı orucu da tutulmaktadır. Özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde Alevî-Bektaşîler büyük şenlikler yaparlar, Silifke tahtacları da Hz. Hüseyin'in doğum günü kabul ederler (**Aksoy, 1997: 116**). Görüldüğü gibi Alevî-Bektaşî anlayışta nevrüz daha canlı tutulmaktadır. Özellikle de Hz. Ali ile irtibatlandırma gayreti içindedirler. Bunun sebebi olarak, Alevî-Bektaşîlerin Sünnîlere göre, nevrüzün daha canlı yaşandığı İran Şifîleri ile dinî anlamda daha çok anlayış birlikteliği içinde olmaları gösterilebilir.

Görüldüğü gibi nevrüzün din ile ilişkilendirilmesi her ne kadar eski Türk İnançları ve İslâm inançları ile irtibatlandırılrsa da en kuvvetli deliller ve buna paralel olarak oluşan kanaat Nevruzun Mecusî inancı ile irtibatlandırılması daha doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

c) İnsan-Tabiat İlişisine Dayalı Tabiatçı Yaklaşım

İnsanoğlunun çevresini kuşatan iki tür çevreden biri tabii çevre öbürü de sosyal çevredir. Tabii çevre insan soyunun da içinde bulunduğu ve hazır bulduğu çevredir. Var oluşuna da hiçbir katkısı yoktur. Ancak insanoğlu, içinde yaşadığı tabii çevreyi anlamlandırmak istemektedir.

Bu cümleden alarak insanoğlu tabii hâdise olan güneşin ve dünyanın hareketleriyle de yakından ilgilenmiş ve anlamlandırmıştır. Örneğin dünyanın kendi eksenini çevresinde dönmesine bir gün, güneşin çevresinde dönmesine de bir yıl denmiştir. Bu dönme hâdiseyi gerçekleşirken dünyanın güneş ışınlarını alışı açısına göre mevsimlerin oluştuğunu anlamıştır. Mevsimlerin başlangıç ve bitişlerinden de sosyal hayatı biçimlendirmede yararlanmışır. Nevruz da (yeni gün) insanoğlunun tabiatı anlama ve yorumlama gayretinin sosyal hayata yansımından başka bir şey değildir.

Bilindiği gibi Mart 21 ile Eylül 23 gece ile gündüzün eşit olduğu tarihlerdir. Martın 21. günü güneş güney yarımdan kuzey yarıma geçerek, güneş koç burcuna girer ve kuzey yarıma ilkyaz, güney yarıma ise güz mevsimi başlar.

Eylül 23 günü güneş kuzey yarımdan güney yarıma geçerek, güneş terazi burcuna girer ve kuzey yarıma güz, güney yarıma ise ilkyaz mevsimi başlar.

Başka bir ifadeyle Mart 21 ve Eylül 23 tarihleri dünyanın görüntüsünde önemli değişikliklerinin başladığı ve bittiği başlangıç günleridir.

Tabiatın hareketlerinden esinlenerek kuzey yarımda yaşayan halklarda, yeni yılın ilk günü anlayışı farklı görünümleri olan ortak bir anlayıştır. Ancak konuyu yalnızca kuzey yarımda yaşayan halklara indirgemek konuyu aşırı sınırlandırmak anlamına gelebilir. Yeni yılın ilk günü anlayışı hemen bütün geçmiş ve günümüz toplumlarında şenlik ya da bayram olarak hatırlanmaktadır. Ancak yılın ilk günü olarak farklı mevsimlerin ya da günlerin tercih edilebildiğini görüyoruz.

Yeni yılın ilk günü geleneğinin eski Mısır medeniyetinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu devirlerde yeni yılın ilk gününün güzün (eylül 21) kutlanıldığına işaret edilmektedir. Fakat aynı günün, Batı Anadolu'da MÖ. 5 yy'a kadar, gecenin en uzun günü olduğu günde (aralık 21) kutlandığı tespit edilmiştir.

Yahudilerde ise yeni yılın ilk günü, sivil faaliyetler için güzün (ekim 1), dinî faaliyetler için ise ilkyazda (mart 21) kutlanıyordu (**Nadas, 1995: 18**).

Hristiyanlardaki paskalya bayramı, eskiden kışın ölüp ilkyazda dirilen tabiat için yapılan bir bayram idi. İznik Konsilinde (325) Hristiyanların dinî inancıyla birleştirilen bu gelenek Hz. İsa'nın ölüp dirildiği gün biçiminde dinî bir bayram kimliğine dönüşmüş ve mart 21'i izleyen pazar günü olarak belirtilmiştir (**Büyük Larousse, 1994: 14, 9210**).

Görüldüğü gibi tarihin her döneminde ve bütün coğrafyalarda insan tabiat ilişkisi vardır. Bundan ötürü kuvvetle muhtemeldir ki, nevruz da tabiatla ilgili bir bayramdır. Ancak ideolojik yaklaşım ile dinî yaklaşım, tabiatçı yaklaşımı gölgede bırakmaktadır.

NEVRUZ GELENEĞİNE BAĞDAŞTIRICI YAKLAŞIM

Görülüyor ki, orta kuzey yarımda yaşayan halklar zorlama ile nevruzu sahiplenmek istemektedirler. Bu durum ise bazı tartışmalara yol açmaktadır. Oysa birbirlerine geçmişte ve günümüzde komşu olan halkların kültürel etkileşim içinde olmaları tabiidir. Tarihî kaynaklara ve özellikle Şehnamede ele alınan konulara baktığımızda İran halkı ile Türk boyları arasında sıkı ilişkiler vardır. Bu durum da nevruz vb. geleneklerin hangi halka ait olduğu konusunda tartışmaları da yanında getirmektedir. Bu noktada faydacı ve bağdaştırıcı bir yaklaşımın gerekli olduğu açıktır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi nevruz, bir yönü ile ideolojik bir yaklaşımla mitolojilere ve efsanelere dayanan millî bütünleşme aracı olurken, bir yönü ile de tabiatçı bir yaklaşımla kuzey yarım kürede büyük bir coğrafyayı kapsayan, tabiat-insan ilişkisini en açık bir biçimde temsil eden daha sonra da insan-insan ilişkisine dönüştüren ulusal ve uluslar arası bir etkinlik kaynağı olarak görülmelidir.

Gelenekler menşei itibarıyla mitolojilere ve efsanelere dayalı olabilirler. Ancak mitolojiler ve efsaneler bir milletin fikir ve düşünce tarihine de ışık tutarlar (Ögel, 1971: I, IV). Gelenegın menşei ile ilgili rivayetler muhtelif olabildiğı gibi birbiri ile örtüşmeyen rivayetler de olabilir. Ayrıca sözlü kültürün hâkim olduğı toplumlarda rivayetler kuşaktan kuşağı geçirirken anlam kaymasına yol açabilecek bazı ekleme, kısaltma ve yakıştırımalara da uğrayabilir. Bilindiğı gibi doğu toplumları daha çok sözlü kültürün hâkim olduğı toplumlardır. Nevruz geleneğinin menşei hususuna bir de bu açıdan bakılmasında yarar vardır.

Nevruz menşei itibarıyla hangi millete ya da hangi ırka ait bir gelenek olduğı meselesine gelince; yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi nevruz geleneğinin iki boyutu vardır.

Birincisi efsanelere dayalı millî boyutu ikincisi tabiat insan ilişkisine dayalı uluslar arası boyutudur. Yukarıda da ifade edildiğı gibi millî boyutun temelinde üç ayrı efsane yatmaktadır:

Bunlardan birincisi Türklere ait olan Ergenekun'dan Turana çıkış efsanesi, ikincisi Acemlere ait olan Cemşid şahın tahta çıkış efsanesi, üçüncüsü ise millî olmaktan daha çok grupsal bir özellik taşıyan bazı Kürt gruplarının benimsediğı aslen Arap asıllı olan Dahhâk ile demirci kava efsanesidir.

Mitolojilerin ve efsanelerin toplumların hayatında çok önemli yerleri vardır. Milletlerin ya da millet olma iddiasında olan toplulukların olmazsa olmaz şartlarından birisi ortak bir kültüre sahip olmalarıdır. Bu kültürün önemli bir ayağına da mitolojiler ve efsaneler oluşturur. Her milletin kendisine ait kahramanları, destanları, efsaneleri ve mitolojileri vardır. Bunlar çoğı zaman gerçek dışı ya da gerçek üstü olurlar. Milletler destanların, kahramanların, efsanelerin ve mitolojilerinin gerçek üstü ve gerçek dışı olduklarını bildikleri hâlde gerçekmiş gibi kabul etmiş görünürler. Kùltürlerinin devamı için de bu gerçek üstü ve gerçek dışı hâdiseleri kuşaktan kuşağı aktarırlar. Bu durum yadırganacak bir durum da değildir. İşte nevruz geleneğine bu açıdan baktığımızda, bir milletin ortak bir kültürde buluşma ve kaynaşma vesilesi olarak görülmelidir. Böylece nevruz bir millî bütünleşme aracı olmaktadır.

İkinci boyutun temelinde ise bütünüyle tabiat insan ilişkisi yatmaktadır; tabii çevre hareketleri ile insan psikolojisi arasında yakın bir ilişki vardır. Hava şartlarındaki ya da mevsimlerdeki değişmeye paralel olarak insan psikolojisinin de değiştiğini görürüz. Bu anlamda nevruz kuzey yarım kürede yaşayan insanların zor kış şartlarından kurtulup bahara kavuşma sevincini yaşadıkları gündür. Nevruz, tabiatın beyaz gömleğini çıkarıp rengârenk bir elbise giymesi sevincine insanların ortak olduğı günün adıdır. Aynı tabii çevrenin etkisinde kalan kuzey yarım kürede yaşayan insanlar, İbn Haldun [1332-1406]'un yedi iklim telâkkisine göre tabiatın ortaklaşa etkilendikleri için, tabiatın gösterdiği etkiye karşı mart 21'de ortak bir tepki göstermektedirler. Bu tepki baharın gelişini kutlama tepkisidir. Bu tepki nevruz kavramında anlamını bulan tepkidir. Görüldüğü gibi nevruz tabiat insan ilişkisi boyutu ile ulusal ve uluslar arası bir etkinlik olup insan insan ilişkisine dönüştürmesi durumunda ise ulusal ve uluslar arası bir etkileşim kaynağıdır.

Nevruz hâdisesine tabiat insan ilişkisi açısından baktığımızda yalnızca bir millete ait bahar bayramı olması mümkün değildir. Zira tabiat bizim ortak örtümüzdür, bu örtüyü hiçbir

millet bizim üzerimizden alamayacağı gibi, biz de hiçbir milletin üzerinden bu örtüyü çekip alamayız. Nevruza ulusal boyutu itibarıyla baktığımızda yine hiçbir millet bizim nevrüz kutlamalarımızı zenginleştirmemize, yeni kisveler katmamıza mâni olamayacağı gibi, biz de hiçbir milletin nevrüz etkinliklerini zenginleştirmesine ya da fakirleştirmesine mâni olamayız. Sonuç itibarıyla nevrüz bir yönü ile ulusal bütünlüğümüzü pekiştirirken bir yönü ile de evrensel-bölgesel bütünlüğümüzü olumlu yönde etkiler.

Nevruzun tabiatla olan ilişkisi, şenliklerin yapıldığı mekânlar ve şenliklerin yapılış biçimine baktığımızda daha çok köy kesimine ait bir gelenekmiş gibi görünebilir. Her ne kadar şehirleşme ile geleneklerde bazı değişiklikler oluyorsa da nevrüz geleneğinin saraylarda da kutlandığı göz önünde bulundurulursa nevrüzün bütünüyle köy kesimine ait bir gelenek olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Ancak Türkiye’de, öbür bazı geleneklerde olduğu gibi nevrüz geleneğinin bayram olarak kutlanmasında cumhuriyetin ilk yıllarından sonra özellikle şehirlerde bir kesinti dönemi yaşanmıştır.

Gelenek ile din zaman zaman ters düşebilir. Türkler Müslüman olduktan sonra İslâm dininin kesin olarak yasakladığı şeyleri hiç tereddüt etmeden terk etmişlerdir. Ancak dinlerinin yasaklamadığı eski alışkanlıklarını devam ettirmişler hatta bu alışkanlıklarına dinî kisveler de katarak zenginleştirmişlerdir. Nevruz da dinî kisvelerle zenginleştirilmiş eski Türk geleneklerinden birisidir. Ancak bütün bunlara nevrüzün Mecusî inancı ile irtibatlandırılması daha doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Nevruz kuzey yarım küredeki bazı ülkelerde, bu arada Türkiye’de ve öbür Türk cumhuriyetlerinde ilkyazın gelişi nevrüz adı altında çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır. Türkiye’de 1920’li yıllardan sonra nevrüz kutlamaları uzunca bir fasıla dönemi geçirmiştir. Son sekiz on yıl içinde tekrar bahar bayramı olarak ilân edilmiş ve resmî makamların da katılımı ile yeniden kutlanmağa başlanmıştır. Yeniden kutlanmağa başlanmasının iki gerekçesi vardır. Birincisi bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile dayanışma sebebi olarak görülmesi, ikincisi ise bazı bölücü örgütlerin nevrüzü kendi emellerine alet etmelerinin önüne geçmek düşüncesidir. Aslında her iki gerekçe de makul olmasına karşın, istenilen sonuç elde edilememiştir. Nevruz bir tabiat hâdisesi olmasına rağmen, elbette ki, sosyal, siyasî, ulusal ve uluslar arası boyutları da vardır. Bu boyutları itibarı ile nevrüzün, ulusal ve bölgesel bir sorun olduğu ya da en azından bir sorun olma istidadı gösterdiği görülmektedir. Gerekçeleri ise:

Nevruzun yalnızca Türklere ait milli bir bayram olduğu görüşü: Bu yaklaşım, uluslar arası boyutta, bazı ülkelerle ve bazı etnik unsurlarla bir kültürel sürtüşme ve ayrışma sebebi olabilmektedir. Oysa kuzey yarım kürenin ön Asya orta kuşağında bulunan ve Türklerin çoğunlukta olmadığı bazı Türk olmayan ülkelerde yine aynı nevrüz adıyla her ne kadar söylenişi farklı olsa bile kutlanmaktadır. Örneğin İran ve Afganistan gibi iç içe geçmiş olan bölgede nevrüz birleştirici bir unsur olacağı yerde ayrıştırıcı bir unsur olmamalıdır. Biz Türkler Efsanelerimize ve uygulamalarımıza bakarak nevrüzün bir Türk bayramı olduğunu kabul edebiliriz. Nevruzun bizim Türk bayramı kabul ederken bir başka ulus da aynı gerekçelerle aynı şeyi iddia edebilir. Böylece nevrüz bir kültürel sürtüşme noktası hâline gelebilir. Oysa nevrüz konusunu, ortak bölgesel bir bahar bayramı, ancak algılama biçimlerimiz, kutlama tarzlarımız farklı olabilir biçiminde ortaya koyarsak, sürtüşme sebebi olmaktan çıkar, bölgesel-uluslar arası barış unsuru hâline gelebilir.

Nevruzun bir Mecusî geleneği olduğu görüşü: Ulusal boyutu itibarıyla baktığımızda, farklılıkların bir ülke gerçeği olduğu yadsınamaz. Bu anlamda bazı Sünnî kesimler nevrüzün İslâm öncesi döneme ait bir Mecusî geleneği olduğunu iddia ettikleri için nevrüzla ilgili etkinliklere pek sıcak bakmamaktadırlar. Bazı Sünnî kesimler ise nevrüz

etkinliklerinin İslâm'a ters düşen bir yanının olmadığını bu etkinliklere katılarak göstermektedirler. Oysa geçmiş uygulamalar, özellikle de Osmanlı dönemi saray uygulamaları bize, nevruzun dinî açıdan bir sorun olmadığını göstermektedir. Sosyal barış açısından nevruzla ilgili çeşitli sempozyum ve panellerle konunun her yönü açıklanmalıdır. Bugünkü hâliyle nevruz etkinlikleri halkın ilgisini çekmeyen kapalı devre bir etkinlik görünümü içindedir. Konu bütün yönleri ile açıklanmayacak olursa halkın bir bölümü nevruzla sahip çıkar bir bölümü de karşı çıkarsa ya da en azından ilgisiz kalırsa yeni bir sürtüşme konusu çıkabilir.

Nevruzun zulüm ve baskıdan kurtuluşun bayramı olduğu görüşü: Bilindiği gibi aşağı yukarı bütün ön Asya ülkelerinde Dahhâk-demirci Kava efsanesi anlatılır. Bu efsanede Dahhâk zalim ve müstebit bir hükümdar, Kava ise zalim hükümdarın zulmüne son veren bir kahramandır. İşte bazı gruplar kendilerine zulüm edildiği gerekçesi ile nevruz gününde âdetâ zulümden kurtuluşun provasını yapmaktadırlar. Belki de nevruz kavramının getirdiği en önemli sorun bu nokta olmaktadır. Demirci Kava ile aralannda tarihî ve sosyoetnolojik bilimsel bir karine dahi olmamasına rağmen bu meşhur efsaneyi kendilerine uyarlamaktadırlar. Bu bütünüyle bir çarpıtmadır. Ancak bu durum sosyolojik bir hâdise olarak da karşımızda durmaktadır ve çözüm beklemektedir. Her yıl nevruz kutlamaları Türkiye'nin bazı bölgelerinde tedirginlik günü hâline gelmiştir. Daha önceki yıllarda nevruzu adı geçen bazı gruplar yoğunluklu olarak sözünü ettiğimiz gerekçe ile kutlamakta iken resmî zevat bu kutlamalara katılmıyor ya da en azından ilgisiz kalıyorlardı. Son yıllarda ise ülke genelinde, resmî zevatın öncülüğünde yapılan etkinlikler alternatif bir kutlama biçimine dönüşmüştür. Böylece fiilen iki ayrı etkinlik ortaya çıkmaktadır. Bu hâliyle nevruz etkinlikleri, Türkiye'de sosyal bütünleşmeye katkı sağlayacağı yerde ulusal bir sorun hâline dönüşmektedir.

Ortak kültür unsurları ulusal ve uluslar arası barışa, dayanışmaya ve işbirliğine yol açtığı sürece anlamlıdır. Nevruz geleneği orta kuşak kuzey yarım kürenin, özellikle de Asya, kısmen de bazı Avrupa ülkelerinin ortak etkinlik kaynağıdır. Bu açıdan baktığımızda, nevruzun ulusal ve uluslar arası barışa, dayanışmaya ve işbirliğine yol açabileceği açıktır. Ayrıca ülke turizmüne ve tanıtımına da katkısı olacaktır.

Nevruz bir bahar bayramıdır. Hiçbir gerekçe ile yalnızca bir ulusa ya da bir etnik gruba ya da her hangi bir gruba hasredilmemelidir.

Öneriler:

- Ulusal boyutta, halklar nevruz hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip olmadığından yanlış kanaatlere sahiptirler. Halklar her türlü araç gereçlerle aydınlatılmalıdır.

- Yine ulusal boyutta, yeni bir tartışmaya yol açmayacak bir üslûpla Dahhâk-Demirci Kava efsanesinin menşei Türk halkına ve bütün kesimlere anlatılmalıdır.

- Uluslar arası boyutta ise, bahar bayramı, bölge uluslarının tamamını kapsayacak bir biçimde festivale dönüştürülmelidir. Bu yapılanma ya da organizasyona, katılmak isteyen bütün komşu uluslara da açık tutulmalıdır. Bu organizasyonun öncülüğünü Türkiye yapabilir. Bu organizasyonun özellikle bölge barışına katkısı olacağı gibi, Türkiye'ye uluslar arası arenada büyük bir itibar de kazandıracaktır. Ayrıca bu organizasyon ile ulusal sınırlar içinde nevruzu bahane ederek kargaşa çıkarmak isteyen bazı gruplar da yan geçilmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Mustafa, “**Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Geleneği**”, *Türk Dünyası Dergisi*: Ankara 1997. T. C. Kültür bakanlığı.
- AYAS, Rami-TÜMER, **Günay**, *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi*: İstanbul 1986.
- al-‘AZİMÂBÂDÎ, ‘*Avnu’l-Ma‘bûd, Bayrût 1415* [=1995].
- Büyük Larousse**, İstanbul 1994. Milliyet Yayınları.
- ÇAY, M. Abdulhalûk, *Türk Ergenekon Bayramı (Nevruz)*, Ankara 1985. XI+219 s. 24 resim. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- DEMİRCİ, Kürşat, “**Dahhâk**”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, 8. c. 408^a-409^b.
- FİRDEVSÎ, *Şehname-I*: İstanbul 1992.
- LEVY, R., “**Nevrûz**”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1962, 9. c. 92. cüz 233^b-234^b s.
- MAKAS, Zeynelabidin, *Türk Milli Kültüründe Nevruz*, İstanbul 1987. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- NADAS, Muhlis, “**Türk Dünyasının Milli Bayramı Nevruz**”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul 1995 (Mart).
- en-NESEÎ, *Şünen-i Nesei*, İstanbul 1981.
- OĞAN, Sinan, “**Türklerde Yeni Yıl**”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul 1993 (Mart).
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, İstanbul 1971. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1972. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TUTAR, Hasan, “**Mitolojide ve Yaşanan Durumuyla Nevruz**”, *Türk Dünyası Dergisi*, Ankara 1998. T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.